

Лопушняк Г.С.,

д-р екон. наук, проф.,
кафедра управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Шандар А.М.,

аспірант,
кафедра управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Лопушняк Г.С.,

д-р екон. наук, проф.,
кафедра управління персоналом та економіки труда,
ДВНЗ «Киевский национальный экономический университет
им. В. Гетьмана»

Шандар А.М.,

аспірант,
кафедра управління персоналом та економіки труда,
ДВНЗ «Киевский национальный экономический университет
им. В. Гетьмана»

Lopushnyak G.S.,

Lopushnyak G.S.
ScD (Economics), Professor
Professor of the Personal Management and Labour Economics Department
Vadym Hetman Kyiv National Economic University

Shandar A.M.,

Post-graduate,
Personnel Management and Labor Economics Department,
Vadym Hetman Kyiv National Economic University

**ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
ЯК СКЛАДНЕ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ**

**ПРОБЛЕМА БЕДНОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ
КАК СЛОЖНОЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ**

**THE POVERTY PROBLEM OF RURAL POPULATION OF UKRAINE
AS COMPLEX SOCIAL AND ECONOMIC PHENOMENON**

Статтю присвячено особливостям феномену бідності сільського населення в Україні. Розкрито основні причини вкорінення цього складного соціально-економічного явища, подано авторські судження з приводу впливу того чи іншого фактору. Розроблено економетричну модель, на основі якої здійснено ґрунтовну оцінку впливу обраних факторів на рівень бідності.

Статья посвящена особенностям феномена бедности сельского населения в Украине. Раскрыты основные причины укоренения этого сложного социально-экономического явления, представлено авторские суждения по поводу влияния того или иного фактора. Разработана эконометрическая модель, на основе которой осуществлено основательную оценку влияния избранных факторов на уровень бедности.

The article is mainly devoted to the peculiarities of the poverty phenomenon of rural population in Ukraine. The problem of deteriorating quality of life and deepening economic inequality today is extremely important. It concerns not only Ukraine in a regional context, but is the global catastrophe. This is why the basic reasons for rooting this complex social and economic phenomenon were disclosed in the article. The importance of the poverty study of the rural population was shown. The authors constructed an econometric model that proved the existence of high depending between the level of poverty and selected factors.

The accumulated theoretical and practical experience in the scientific community are not respond to all challenges that society faces on every day, and further researches will focus on finding ways to reduce poverty.

Ключові слова. Бідність, фактори, рівень життя, якість життя сільського населення, соціальна асиметрія, прожитковий мінімум, критерії бідності, нерівність.

Ключевые слова. Бедность, факторы, уровень жизни, качество жизни сельского населения, социальная асимметрия, прожиточный минимум, критерии бедности, неравенство.

Keywords. Poverty, factors, level of life, quality of life of rural population, social asymmetry, cost of living, criteria of poverty, inequality.

Вступ. Погіршення економічної ситуації, політична нестабільність, окупація частини території України спричинили поширення такого ганебного явища, як бідність. Різке погіршення рівня життя відчула переважна кількість населення України. Особливо гостро ця проблема проявляється в сільських населених пунктах. Через високий рівень безробіття, занепад соціальної інфраструктури у більшості сільських населених пунктів, зниження купівельної спроможності, сільське населення більше за міське обмежене у доступі до якісних послуг вищої освіти, охорони здоров'я, а також до послуг, які здатні розвинути таланти й здібності дітей і молоді. Більше того, діти бідних сімей у переважній більшості теж приречені на бідність. Усе це призводить до занепаду сільських територій та утворення депресивних регіонів, що в підсумку знижує соціально-економічні показники розвитку не лише окремих регіонів, але й України в цілому. Враховуючи наведене, зазначена проблематика є актуальною і потребує комплексного дослідження явища бідності та визначення ступеня впливу на нього різноманітних факторів.

Проблема бідності населення є об'єктом дослідження багатьох українських вчених, результати яких викладені у наукових працях. Антонюк В. П. [1] акцентує увагу на можливих соціальних ризиках, пов'язаних із проблемою бідності. Науковці Інституту демографії та соціологічних досліджень імені М. В. Птухи Башкіров О. І., Васильєв О. А., Крикун О. І., Лібанова Е. М., Полякова С. В., Ревнівцева О. В., Реут А. Г., Шишкін В. С. [2] аналізують демографічні аспекти проблеми бідності, Когатько Ю. Л. [3] досліджує особливості бідності сільського населення, Махсма М. Б. розглядає бідність як перепону продуктивній зайнятості [5], Черенько Л. М. [9] розкриває сутність нових форм бідності. Попри велику кількість праць, проблема бідності в регіональному розрізі розвитку держави є актуальною і потребує інноваційного підходу в дослідженні.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження особливостей феномену бідності сільського населення України в сучасному вимірі та визначення основних факторів впливу на рівень зазначеного показника.

Результати дослідження. Розв'язання проблем подолання бідності та зменшення нерівності, підвищення рівня життя та забезпечення доступу до базових послуг для всіх верств населення завжди були не лише предметом досліджень наукової спільноти, але й знаходили своє відображення у нормативно-правових актах України, міжнародних організацій, а також у передвиборчих програмах політичних партій і блоків. Водночас, проблема поширення бідності визнана головною представниками різних країн, що підтверджується глобальними цілями сталого розвитку до 2030 р.

В Україні, незважаючи на наявність конституційних норм щодо забезпечення права кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, а також низки інших законодавчих актів, направлених на підвищення добробуту населення, поширення бідності набуло загрозливих масштабів. Так, за даними Державного комітету статистики України за межею бідності (по відношенню до фактичного прожиткового мінімуму) знаходиться більше половини населення України (62,4 % у 4 кварталі 2016 р.). При цьому нижчі доходи в розрахунку на одну особу мають жителі сільських населених пунктів.

Зауважимо, що при оцінюванні бідності користуються рядом критеріїв, серед яких: межа бідності; межа крайньої бідності; межа абсолютної бідності за прожитковим мінімумом (офіційно затвердженим (*прим. авторів*)); межа абсолютної бідності за вартістю споживання на добу рівному 5\$ відповідно до паритету купівельної спроможності [7]. Нині в Україні склалася доволі парадоксальна ситуація із визначенням рівня бідності за абсолютним критерієм, оскільки офіційно затверджений розмір прожиткового мінімуму не відповідає фактичному (рис. 1), розрахованому Міністерством соціальної політики України відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум», що суттєво занижує його значення.

Рис. 1. Динаміка розмірів офіційно затвердженого та фактичного прожиткового мінімуму в розрахунку на одну особу в Україні у 2010—2017 рр., грн, станом на грудень відповідного року (без урахування території проведення АТО)

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [6]

Широкий діапазон критеріїв пояснюється відсутністю єдиного підходу до їх визначення, адже бідність — дуже складне соціально-економічне явище, його особливості досить диференційовані і залежать від середовища, в якому проживає населення. Навіть серед розвинених країн світу не існує єдності у системі обчислення бідності. Кожна виокремлює свої показники та релевантні групи, формує особливу методологію, яка б найповніше відображала цей феномен. За даними Державної служби статистики України [6] за відносним критерієм у 4 кварталі 2016 р. 24 % міського населення знаходилось за межею бідності, серед сільського населення цей показник становив 21,15 %. За абсолютним критерієм картина дещо інша: 7,8 % міського населення та 14,3 % сільського населення отримують доходи нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, а по відношенню до фактичного прожиткового мінімуму рівень бідності серед міського населення становить 45,1 %, а серед сільського — 46,3 %. За грошовими доходами цей показник значно вищий: 57,2 % міського населення, а сільського — 73,2 %.

Феномен української бідності полягає в тому, що майже все населення підпадає під цю категорію за тим чи іншим критерієм. Так, наприклад, експерти ООН підраховали, що близько 80 % населення живе за межею бідності [8]. Таку позицію можна підкріпити наступними фактами: поширеністю бідності серед населення, що працює, зменшенням середнього класу, значним соціально-майновим розшаруванням, високим рівнем захворюваності та смертності, від'ємним сальдом міграції, незадовільним раціоном харчування тощо. Новою формою бідності в Україні є «втрата майна і джерел існування внаслідок бойових дій» [9, с. 19]. Цілком зрозуміло, що комплексність та об'єктивність досліджень ставиться під сумнів внаслідок дій на Сході країни: інформацію у бюлетенях наведено без урахування територій, на яких проводяться антитерористичні операції, це стосується Донецької та Луганської областей. Нетривіальність ситуації унеможливорює здійснення повного аналізу та статистичних оцінок наявних інформаційних потоків.

В результаті аналізу наявних даних щодо рівня бідності за відносним критерієм у регіональному розрізі, виявлено, що найвище значення цього показника у сільській місцевості спостерігалось у 2015 р. у Дніпропетровській (29,5 %), Одеській (28,2 %) і Чернівецькій (26,7 %) областях. «Найпроблемнішими» областями із високим рівнем бідності серед міських поселень виявились Тернопільська (31,6 %), Закарпатська (29,8 %) та Луганська (29,4 %). Із рис. 2 видно, що досить складною є ситуація в Одеській області, де рівень бідності сягає майже 30 % за обома типами поселень, порівняно краща картина спостерігається у північно-західних регіонах (Львівська, Волинська) — приблизно 16 % у середньому по областях.

Виходячи із поширеного серед науковців визначення бідності, можна стверджувати, що більше 60 % населення України «отримує незначний дохід, низьку якість набору продуктів харчування, не може дозволити собі багато товарів довготривалого використання, має обмежений доступ до соціальної інфраструктури, комфортного житла» [3, с. 34].

Вчені виділяють низку причин, які породжують існування такого негативного явища, як бідність. Зокрема, з точки зору науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи до них відносять: вік, стать, місце проживан-

ня, освіта, ринок праці [2, с. 81]. На думку В. П. Антонюк, основними макроекономічними причинами є неефективне функціонування секторів економіки, їх технологічна відсталість; наявність тіньової економіки; недосконала політика оплати праці; відсутність збалансованості на ринку праці; безробіття [1, с. 10].

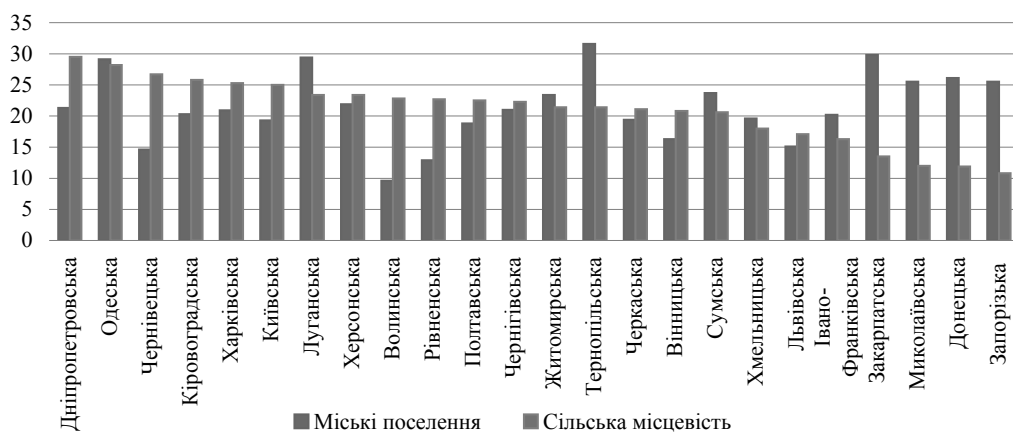

Рис. 2. Частка населення із грошовим доходом нижчим за 75 % медіального рівня по регіонах та за місцем проживання у 2015 р., % (без урахування території проведення АТО)

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [6]

Незаперечним є те, що основним фактором, який впливає на бідність населення, є його доходи. При цьому слід зазначити, що за грошовими доходами міське населення знаходиться у кращій ситуації, ніж сільське, оскільки в містах у середньому на місяць на одне домогосподарство у 4 кварталі 2016 р. припадало 6042,57 грн, а на сільське — 5207,39 грн. Така диференціація міського і сільського населення нівелюється за рахунок негрошових надходжень, з урахуванням яких середній розмір загальних доходів на одне сільське домогосподарство в місяць є вищим, ніж у містах (6816,24 грн проти 6731,83 грн). Дану ситуацію можна пояснити значним обсягом субсидій на житлово-комунальні послуги, які зараховувались населенню у безготівковій формі і, середній розмір яких для сільських домогосподарств у 4 кварталі 2016 р. був на 46 % більшим, ніж для міських.

Однією з основних ознак низького життєвого рівня та значних масштабів бідності серед сільського населення України все ще залишається висока частка витрат на харчування у структурі витрат домогосподарств, хоча ситуація у 2016 р. суттєво покращилась. Як свідчить аналіз за цим індикатором, сільське населення країни (за даними 4 кварталу 2016 р.) витрачає на харчування 49,5 % свого бюджету, що на 5,1 в.п. менше, ніж в аналогічному періоді 2015 р. Проте, це не дає підстав для очікування швидких змін у структурі споживання населення, особливо в період кризи, коли відбувається зниження купівельної спроможності всіх видів доходів. Регіональний аналіз цього показника свідчить про

існування такого явища, як структурна бідність, оскільки в окремих областях України на харчування сільське населення витрачає більше 60 % свого доходу (рис. 3). Так, наприклад, у Волинській області частка витрат сільського населення на харчування у структурі сукупних витрат становила у 2015 р. 62,8 %, у Донецькій — 64,5 %, Одеській — 66,2 %, Рівненській — 62,0 %, Хмельницькій — 60,5 %, Черкаській — 61,5 %.

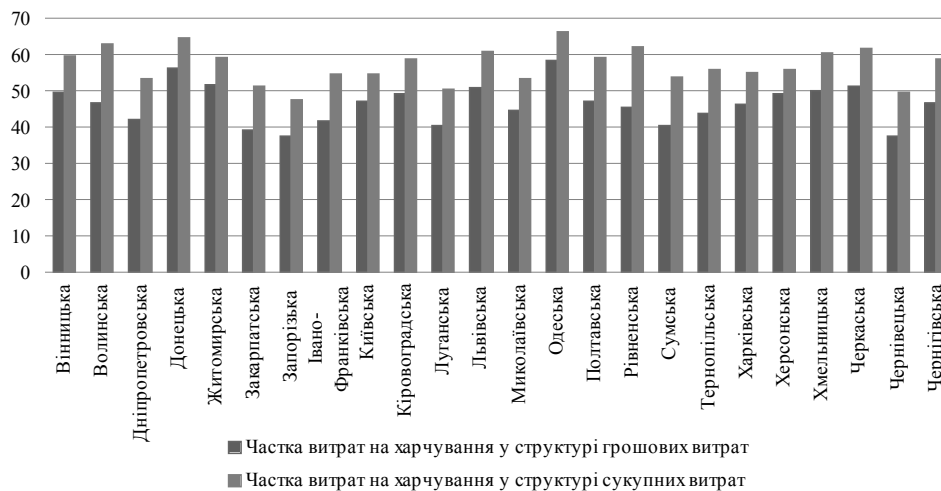

Рис. 3. Частка витрат на харчування у структурі витрат сільських домогосподарств у 2015 р., % (без урахування території проведення АТО)

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [6]

Враховуючи показники «Частка витрат на харчування у структурі сукупних витрат сільських домогосподарств» та «Частка населення, яке проживає в сільській місцевості, із грошовим доходом нижчим за 75 % медіального рівня по регіонах» констатуємо, що серед регіонів України в найгіршій ситуації перебуває сільське населення Одеської області.

Надзвичайно важливим завданням дослідження рівня бідності серед сільського населення є підбір релевантних факторів, тобто таких незалежних змінних, які б мали найтісніший зв'язок із показником. Зазначимо, що у процесі моделювання було відібрано фактори для показників x , при яких модель виявилась якісною (табл. 1).

Поклавши в основу дані Державної служби статистики України про доходи та умови життя сільського населення, а також обстеження сільських домогосподарств у розрізі регіонів за 2015 р., було отримано таку економетричну модель:

$$y = 40,023 - 0,008x_1 + 1,533x_2 - 0,345x_3 - 0,012x_4 - 1,865x_5 - 0,036x_6 + \varepsilon \quad (1)$$

РЕЛЕВАНТНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ БІДНОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Позначення	Назва показника / фактору
y	частка населення з середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижче 75 % медіанного рівня загальних доходів, %
x_1	оплата праці, грн
x_2	частка домогосподарств із дітьми у віці до 13 років, %
x_3	частка домогосподарств із дітьми до 3-х років, %
x_4	доходи від продажу сільськогосподарської продукції, грн
x_5	велика рогата худоба (ВРХ) у сільських домогосподарствах, голів на 10 домогосподарств
x_6	допомоги, пільги, субсидії готівкою, грн

Проаналізувавши результати моделі з точки зору адекватності та значимості параметрів, зазначимо, що показником тісноти кореляційного зв'язку для даної регресійної моделі є коефіцієнт множинної детермінації, значення якого ($R^2 = 0,726$) вказує на існування прийнятної якості моделі із високим ступенем зв'язку між рівнем бідності та обраними факторами. Тобто рівень бідності за відносним критерієм на 72,6 % залежить від обраних факторів. Для характеристики відхилень даного коефіцієнта для кожного фактору було розраховано значення t -критерію. Порівнявши фактичне значення із критичним, з'ясувалось, що всі показники за винятком частки домогосподарств із дітьми до 3-х років (x_3) є істотними, що у свою чергу дає підстави стверджувати про значимість коефіцієнта кореляції між змінними.

Оцінка адекватності, перевірена за критерієм Фішера, також засвідчила надійність та статистичну значущість регресійної моделі. Оскільки $F_{\text{факт}} > F_{\text{табл}}$, то рівень бідності лінійно залежить від обраних, а не від випадкових факторів. Із достовірністю 95 % можна стверджувати про надійність і статистичну значущість розрахунків.

В основу графічного відображення моделі (рис. 4) покладено лінійну регресію у прямокутних координатах. Не важко помітити, що тенденції ліній на рисунку повторюють вище описану закономірність.

Проаналізувавши отримані результати з точки зору соціально-економічного трактування, акцентуємо увагу на тому, що оскільки бідність — негативне явище, то всі фактори, що мають знак «+» у моделі матимуть негативний вплив і навпаки: фактори із «-» розцінюватимуться як позитивні. Таким чином, збільшення поголів'я ВРХ у сільських домогосподарствах на 1 голову у розрахунку на 10 домогосподарств за інших рівних умов спричинює зниження рівня бідності на 1,865 %, зростання доходів від продажу сільськогосподарської продукції на 1 грн призводить до зменшення залежної змінної на 0,012 %, збільшення виплати допомоги, пільг, субсидій готівкою на 1 грн є причиною зменшення рівня бідності на 0,036 %, а підвищення рівня оплати праці на 1 грн — на 0,008 %. Менший вплив оплати праці, ніж допомог, пільг, субсидій готівкою пояснюється досить великою часткою у структурі доходів саме сільського населення до-

помог малозабезпеченим сім'ям і допомог при народженні дитини та їх дієвістю. Умовний показник впливу на бідність державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2015 р становив 29,1 в.п., а допомоги при народженні дитини — 15,5 в.п. Детальніше про дієвість допомог у [4, с. 26].

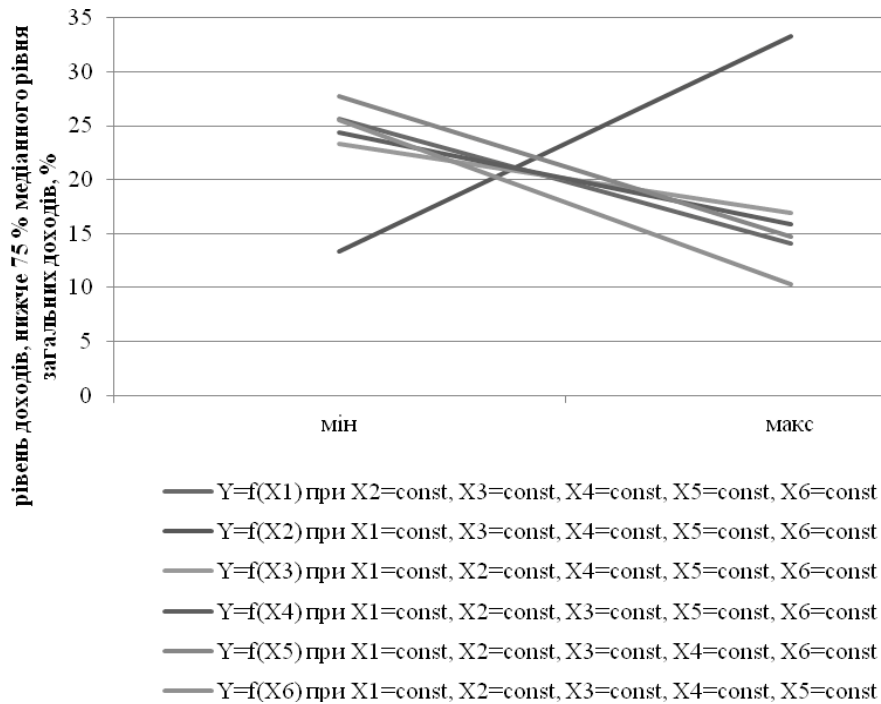

Рис. 4. Графічне відображення багатofакторної моделі впливу на бідність

Неочікуваним є результат щодо залежності між рівнем бідності та часткою домогосподарств із дітьми у віці до 3-х років. Остання також зменшує рівень бідності сільського населення. Нагадаємо, що за t -критерієм даний фактор не є істотним. Тому можна лише зробити припущення, що подібна тенденція пояснюється отриманням допомоги при народженні дитини, частина якої розтермінується на три роки.

Єдиним показником даної моделі, який виступає каталізатором зростання рівня бідності, є частка домогосподарств у віці до 13 років. Зростання цього фактору на 1% спричинить підвищення рівня бідності на 1,533%. Проте навіть для зниження рівня бідності не можна ставити собі за ціль зниження вказаного показника, оскільки діти це майбутнє України, як і будь-якої іншої держави. На жаль, за роки незалежності України ми спостерігаємо тенденцію зниження кількості дітей, за винятком 2012 та 2013 років (був суттєво піднятий розмір допомоги при народженні дитини). Таку тенденцію іноді величають як старіння «знизу» під яким розуміють зниження рівня народжуваності. Останнім часом процес старіння приковує увагу демографів, набуваючи глобальних обертів. Акцентуючи увагу на економічному аспекті, слід відзначити, що обмеженість

людських ресурсів стає причиною поглиблення бідності, а також загострення соціальної стратифікації населення у віковому розрізі.

Висновки. Проблема поширення бідності є не лише українською, але й визнається однією з глобальних проблем. Феномен української бідності полягає в тому, що за абсолютним критерієм (по відношенню загальних доходів до фактичного прожиткового мінімуму) полягає в тому, що майже половина сільського населення живе за межею відності, а за грошовими доходами цей показник становить більше 73 %.

Регіональний аналіз цього показника свідчить про існування такого явища, як структурна бідність, оскільки в окремих областях України на харчування населення витрачає більше 60 % свого доходу.

Результати розробленої статистично значущої економетричної моделі дали змогу зробити такі висновки. Серед відібраних позитивних факторів, які є причиною зменшення рівня бідності сільського населення, значну роль відіграє наявність ВРХ у сільських домогосподарствах. Попри загальні уявлення щодо підвищення рівня бідності у наслідок народження дітей, виявлено, що зазначений фактор не лише не має негативного впливу на рівень бідності, а й сприяє цього показника через дієвість допомоги, яка видається при народженні дитини і розтермінується на 3 роки. Тому пропонуємо на рівні держави продовжувати політику стимулювання народжуваності через надання допомоги. Проте державна політика щодо покращення демографічної ситуації та зниження рівня бідності не може обмежуватись лише допомогою при народженні дитини, оскільки виховання дитини потребує значно більших ресурсів, що підтверджується і результатами нашої моделі. Наявність дітей до 13-ти років виступає каталізатором підвищення рівня бідності. Тому заходи щодо підвищення заробітної плати, зниження рівня безробіття серед сільського населення та стимулювання розведення ВРХ у сільських домогосподарствах сприятимуть зниженню рівня бідності серед сільського населення.

Таким чином, запропонована регресійна модель є ефективним засобом виявлення каузальних зв'язків між показником та обраними факторами. Використання моделі на практиці забезпечить більш ґрунтовне розуміння досліджуваної проблеми, а також дасть змогу розробити ефективні заходи соціально-економічної політики, яка б враховувала особливості та специфіку тієї чи іншої категорії населення та була б чутливою до потреб різних груп населення.

Література

1. *Антонюк В. П.* Проблема бідності та соціальні ризики для розвитку України / В. П. Антонюк // Вісник економічної науки України. — 2016. — №1 (30). — С. 6–14. — Бібліогр.: 29 назв.
2. Демографічні чинники бідності (колективна монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціологічних досліджень НАН України, 2009. — 184 с.
3. *Когатько Ю. Л.* Бідність сільського населення / Ю. Л. Когатько // Демографія та соціальна економіка. — 2015. — №1 (23). — С. 32–43.
4. *Лопушняк Г. С.* Соціальні аспекти розвитку України / Г. С. Лопушняк, Є. Корелєвська // Финансы, учет, банки. — 2016. — №1 (21). — С. 21–33.

5. Махсма М. Б. Бідність сільського населення як перешкода його продуктивної зайнятості/ М. Б. Махсма // Економіка праці та проблеми зайнятості. — 2015. — №2. — С. 18–23.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. — Назва з екрану. — Дата звернення: 24.02.2017.
7. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності: Наказ 629/1105/1059/408/612 від 08.01.2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1785-12#n17>. — Назва з екрану. — Дата звернення: 24.02.2017.
8. Федоренко О. Бідний не тому, що дурний. Чому українці не можуть розбагатіти [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/08/18/602642/> — Назва з екрану. — Дата звернення: 02.04.2017.
9. Черенько Л. М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища / Л. М. Черенько // Демографія та соціальна економіка. — 2015. — №1 (23). — С. 11–21.

References

1. Antoniuk, V.P. (2016), “Poverty and social risks for the development of Ukraine”, *Bulletin of Economic Sciences of Ukraine*, no. 1 (30), pp. 6–14. (in Ukrainian).
2. Bashkirov, S.V., Vasiliev O. A. and other (2009), in Libanova, E.M. (Ed.), “Demographic factors of poverty”, *Institute of Demography and Social Research NAS Ukraine*, Kyiv, 184 p. (in Ukrainian).
3. Kohat'ko, Yu.L. (2015), “Poverty rural in Ukrainian”, *Demography and Social Economy*, no. 1 (23), pp. 32–43. (in Ukrainian).
4. Lopushnyak, H. and Koreleska, E. (2016), “Social aspects of development of Ukraine”, *Finance, accounting, banks*, no. 1 (21), pp. 21–33. (in Ukrainian).
5. Makhmsa, M. B. (2015), “The poverty of the rural population as an obstacle to productive employem”, *Labor Economics and employment issues*, no. 2, pp. 18–23. (in Ukrainian).
6. Official website of the State Statistics Service of Ukraine [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 24 February 2017) (in Ukrainian).
7. On approval of Methodology comprehensive assessment of poverty. Order 629/1105/1059/408/612 of 08.01.2012 [Online], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1785-12#n17> (Accessed 24 February 2017) (in Ukrainian).
8. Fedorenko, A. “Poor not because stupid. Why can't get rich Ukrainian” [Online], available at: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/08/18/602642/> (Accessed 02 February 2017) (in Ukrainian).
9. Cherenko, L.M. (2015), “New forms of poverty in Ukraine: key manifestation and evaluation of scale of the phenomenon”, *Demography and Social Economy*, no. 1 (23), pp. 11–21. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 22.06.17 р.